

“DESETODNEVNA“ KUŠNJA CRKVE U SMIRNI (Otk 2,8-11)
(Opomena i potpora ranjenoj Crkvi u hrvatskim zemljama)

Stipe Jurič, Rim

Pristup

I pri površnom čitanju knjige Otkrivenja nije teško zamijetiti da je Crkva u središtu zanimanja ove knjige i glavna briga njezina autora. Iako se pisac usredotočuje na zajednice koje osobno poznaje i analizira stanje sredine gdje je apostolski i pastoralno djelovao, ipak njegova je poruka upućena općoj Crkvi. Kršćanske zajednice maloazijskih gradova bijahu tek u povoju kada se potkraj I. st. pljusak đavolskog bijesa sručio na njihove glave. Navalivši sa svih strana, davao je najprije pokušao zaustaviti brz i nezaustavljivi razvoj tih zajednica, a onda ih malo-pomalo uništiti. Kako vanjski čimbenik, imperatorski kult i progonjenje što je iz njega proizišlo, nije bio dovoljan da razori tek sazidane male zgrade, davao je, posijavši svoj otrov, započeo nagrizzati Božje stvorenje iznutra, vršeći pritisak na najzauzetije kršćane u tim općinama. Kao posljedica toga nagrivanja, vrbovanja i ščepavanja u svoje pandže cvijeta Crkava jest pojavak hereza u samome krilu zajednica. Sve je to, istina, uzdrvalo gradnju Kristovu, međutim, osim manjih krovnih oštećenja, nije bilo većih šteta. Neznatna bijaše njena ruševina, jer je bila sagrađena na litici. Što je davao žešće nasrtao i izvrgavao mlade Crkve raznim kušnjama, one su danomice postajale jače i sve više nastavljale svoje čišćenje i posvećenje istinskom odanošću u sve intimnijem jedinstvu s Bogom.

Kako smo u nemogućnosti da u okviru jednog članka istražimo ekleziologiju čitave knjige Otkrivenja, a isto tako nam se čini odveć tvrd zalogaj da u jednom napisu podrobnije istražimo svih sedam pisama upućenih maloazijskim Crkvama (gl. 2-3), obradit ćemo stoga samo pismo naslovljeno progonjenoj Crkvi u Smirni (2,8-11). Nakon što ocrtamo ekleziološki profil te kršćanske zajednice i upoznamo njezine “nevolje i siromaštvo”, uspjehe i vrline odanosti i dobre vjere koje je brižljivo provodila u djelo, napose njenu veliku religioznu vjernost, odlika zbog koje je Crkva u Smirni dobila pohvalu, pokušat ćemo preko nje dokučiti opću situaciju i razabrati političke, socijalne i vjerske prilike u kojima je živjela, djelovala i razvijala se Crkva u prokonzulskoj rimskoj provinciji Aziji potkraj prvog stoljeća.

Napokon ćemo se osvrnuti na tešku situaciju i muke Crkve u užoj i široj Hrvatskoj, bez ikakvoga posebnog osvrtnja na njene specifične probleme pastoralne i druge naravi. I Kristovo Tijelo u hrvatskim zemljama i gradovima, tj. Katolička crkva, u svojim najvećim kušnjama i patnjama što su je zadesile potkraj XX. st., a čije strašne muke i nevolje još uvijek traju, nije zaboravila, na veliku radost sviju nas, svoju glavnu zadaću da hvali Boga, a njeni članovi da, noseći njegovo ime na svome čelu, kliču i služe samo njemu (Otk 22,3s; usp.

14,1-3; 7,12). Time želimo otkriti da li iskustvo jedne kršćanske zajednice iz devedesetih godina I. st. može čemu poslužiti i što poručiti Crkvi u hrvatskom narodu devedesetih godina XX. st., odnosno, da li ono što se obično naziva permanentnom i aktualnom vrijednošću knjige Otkrivenja, koja je izraz plamteće vjere i čija poruka vrijedi za sva vremena i za sve teške prilike koje Crkva mora proći, ima doista svoju primjenu, istinsku aktualnost i interes za Crkvu na hrvatskom govornom području u naše vrijeme? I religiozna je vjernost Crkve u hrvatskom narodu na kraju ovoga stoljeća, poput zajednice u Smirni krajem I. st., na velikoj kušnji. Danas "sveti" diljem Lijepe naše moraju pokazati svoju strpljivu ustrajnost i dokazati svoju postojanost. A Crkvi kao takvoj, u borbi protiv Zloga, vidljivoga i nevidljivoga, potrebna je budnost i molitva.

1. POVIK NA UZBUNU ČITAVOJ CRKVI I NEODLOŽIVA NAREDBA:
"PIŠI"

Pismo kršćanskoj zajednici u Smirni, koje ćemo obraditi, samo je jedno od sedam pisama¹ što ih je slavni Krist naslovio na isto toliko anđela, odnosno Crkava u Aziji, i uputio preko vidioca Ivana: "Ivan sedmorim crkvama u Aziji" (1,4);² "Što vidiš, napiši u knjigu i pošalji sedmorim crkvama: u Efez, Smirnu, Pergam, Tijatiru, Sard, Filadelfiju i Laodiceju!" (1,11).³ Nabrajajući sedam općina pojedinačno, Ivan zapravo alarmira čitavu Crkvu koja je prikazana u obliku sedam kršćanskih zajednica⁴ i glasno poziva na uzbunu sve kršćane.

¹ Nije riječ o "pismima" u strogom smislu riječi od kojih se bitno razlikuju, nego o nekoj vrsti proročkih poruka neobično snažnih i formuliranih prema starozavjetnom stilu. Nedostaju naime sastavni dijelovi obrasca pisma. Pismo bez naslova, uvoda i pozdrava nije pismo u pravome smislu riječi, nego neki drugi oblik priopćavanja vijesti. Jedino naslovnici na početku u naredbama, koji se više ne spominju, podsjećaju na pisma. Stavljanje pisama ispred vizijskog dijela Otkrivenja, tj. drugoga dijela knjige koji sadrži ono "što se ima dogoditi poslije ovoga" (4,1) odnosno budućnosti povijesti spasenja sve do posljednjih vremena, H. Kraft uspoređuje s onim što obično zovemo "otvoreno pismo", *Die Offenbarung des Johannes*, Tübingen 1974, str. 49.

² Današnja Mala Azija bila je potkraj I. st. podijeljena u šest rimskih provincija: Azija (od 129. g. pr. Kr.), gl. grad Efez; Bitinija (od 74. g. pr. Kr.), gl. grad Nikomedija; Cilicija (od 64. g. pr. Kr.), gl. grad Tarz; Sirija (od 64. g. pr. Kr.), gl. grad Antiohija; Galacija (od 25. g. pr. Kr.), gl. grad Ancira (Ankara); Kapadocija (od 17. g. pos. Kr.), gl. grad Cezareja; Pamfilija-Licija (od 43. g. pos. Kr.), gl. grad Atalija; Tracija (od 46. g. pos. Kr.), gl. grad Perint.

³ Sedam spomenutih gradova nalaze se na teritoriju rimske senatske provincije Azije (zap. priobalni dio današnje male Azije s Frigijom, područjem prema unutrašnjosti). Uz rimskog upravitelja prokonzula na čelu, kojeg je imenovao senat, postojala je još uvijek provincijska skupština koja je između ostalih dužnosti imala i brigu da svake godine bira velikog svećenika imperatorskog kulta. Nakon arheoloških iskapanja otkrivene su dojmive ruševine i znamenitosti iz helenističkog, rimskog i bizantskog perioda u svih sedam gradova.

⁴ Veoma je teško odgovoriti zašto se Ivan obraća samo tim sedmorim Crkvama, jer su uokolo i posve blizu postojali još drugi važni gradovi čije su kršćanske zajednice bile značajnije i veće od, recimo, Tijare i Filadelfije, npr.: Mile (Dj 20,15-38; 2 Tim 4,20), Troada (Dj 16,8-11; 20,5s), Kolosi (Kol 1,2; 2,1), Hijerapol (Kol 4,13), Tralles

Međutim, koliko god spomenute zajednice bile nabijene simbolima, ipak se ne radi o apstraktnim općinama, crkvama-simbolima literarnog, idealnog ili nekog trećeg tipa, već o stvarnim kršćanskim zajednicama sa svojim povijesno-zemljopisnim podacima i posebnostima. Ivan se nadahnjuje na konkretnim povijesnim prilikama i svagdanjom borbom kršćana prokonzulske Azije. Problem u koji su uronjene maloazijske Crkve, osim činjenice da moraju živjeti svoju svakidašnjicu u srcu poganskog idolatrijskog carstva, jest sinkretizam⁵ i vjerovatno prognosticizam.⁶ Čitavom jednom serijom

(Ign. Antiohijski, *Ad Trall.* 1), Magnezija (Ign. Antiohijski, *Ad Magn.* 1,1). Simbolizam broja 7 poziva nas da pomislimo na univerzalnost Crkve, kao što je krajem II. st. smatrao autor spisa *Muratorijev fragment*: "Johannes, licet septem ecclesiis scribat, tamen omnibus dicit." Držeći se simboličnih vrijednosti brojeva, posebice broja 7, P. Prigent misli da broj 7 u ovom slučaju naznačuje ekumeničnost, *L'Apocalisse di S. Giovanni*, Roma 1985, str. 48. Najproširenija i najviše prihvaćena je pretpostavka koju je formulirao W. Ramsay, *The Letters to the Seven Churches of Asia*, London 1904. On smatra da je autor odabrao te Crkve zbog toga jer su ti gradovi bili povezani kružnom cestom što je povezivala "najnaseljeniji, najbogatiji i najutjecajniji dio Provincije", str. 183. Tim je putem prolazio glasnoša noseći carsku poštu, a gradovi su sloveli kao sedam poštanskih distrikta, str. 191. Na osnovu toga Ramsay pretpostavlja da bi provincija Azija mogla biti podijeljena u sedam crkvenih okruga, modeliranih prema poštanskim distriktima, tako da je Ivanova poruka mogla brzo stići na određite i biti proširena po tim crkvenim oblastima poput carske pošte koja je u ono vrijeme u provinciji Aziji dobro funkcionirala. Postoje i druga tumačenja. Npr. E. Lohmeyer, *Die Offenbarung des Johannes*, Tübingen 1926, str. 14, smatra da je autor odabrao te Crkve zbog toga jer su ta mjesta bila središta provincijskog imperatorskog kulta; W. Bauer, *Rechtgläubigkeit und Ketzerei im ältesten Christentum*, Tübingen 1934, str. 91ss, misli da je odabir gradova povezan s problemom hereze koja je zahvatila te zajednice i protiv koje se sada bori, jer je njegov autoritet u tim općinama bio velik; slično misli i M. Goguel, *Les Nicolaites*, u RHR 58 (1937), str. 17ss.

⁵ Pojava religioznog sinkretizma karakteristična je za helenističko razdoblje. Helenizacija Istoka pružila je mogućnost širenja istočnjačkih misterijskih kultova prema zapadu tako da krajem I. st. pos. Kr. susrećemo te kultove u svim većim gospodarskim i kulturnim centrima rimskog carstva, osobito u maloazijskim gradovima zapadne obale. Između misterijskih kultova koji su bili veoma aktualni i imali brojne pristalice te bili ne samo veliki suparnici mladog Crkvi na tim područjima, nego su svojim čarolijama i čarima obrednog ceremonijala mogli biti i velika napast za njene zajednice, možemo izdvojiti četiri. Mitraizam odnosno Mitrin religiozni kult iranskog podrijetla. Zatim misterijski kult božanstva Izide i Ozirisa koji je potjecao iz egipatskog kulturnog kruga. Na tim područjima osobito je bio proširen domaći kult velike majke i boginje plodnosti Cibele i njezina ljubavnika Atisa, koji je u obredima umirao i budio sa na život. Na kraju spomenimo kult sirijske provenijencije boginje prirode Atargatide i njezina muža Adonisa, koji od zadobivenih rana umire i opet uskrsava. Ova religiozna vjerovanja koja su izražavana simbolički u mitu umiranja i uskrsavanja na život mogla su lako zavesti kršćane na krivi put i prikloniti ih tim poganskim kultovima. Nije onda čudno da u Otkrivenju često susrećemo gl. *planao*, "zavesti" (2,20; 12,9; 13,14; 19,20; 20,3.7.9).

⁶ Riječ je o veoma primitivnoj formi gnosticizma (grč. gnōsis=znanje, spoznaja), čiji korijeni sežu čak u predkršćansko razdoblje, a nastao je miješanjem orijentalnih mitoloških elemenata s židovskim religioznim i grčkim filozofskim idejama, uglavnom u predjelu istočnog Mediterana, stjecištu tih struja. Budući da je židovstvo, s nastankom kršćanstva, sigurnim instinktom osjetilo mladu Crkvu kao ozbiljna takmaca, poduzimalo je razne pokušaje da joj naškodi, bilo to izvanjskim pritiscima, klevetama i progonima (usp. Dj 14,2.19; 17,5.13; Heb 3,14; 10,32-34; 12,1-3,13-14; 1 Pt 2,18.21; 3,14-18; 4,13-19), ili da je osvoji iznutra, da prođe u

diskretnih, ali zato prepoznatljivih aluzija, pisac otkriva neposredni interes prema trenutnim, "sadašnjim" problemima svake pojedine općine koju spominje. Sitna natucanja političke, gospodarske i religijske naravi što ih nalazimo u pismima i koje je autor prikupio te iskoristio za svoje pastoralne nakane, pohvale i ukore, od dragocijene su vrijednosti za poznavanje onodobnih povijesno-političkih prilika rimske provincije Azije. Iz tih izvanrednih redaka, jedinog teksta knjige Otkrivenja gdje slavni Krist govori osobno u prvom licu, stavljajući svoje zajednice pred ogledalo kako bi uvidjele svoje pravo stanje te se tako mogle otrijezniti i držati pripravnim za njegov skori dolazak, najprije možemo razabrati tešku situaciju u kojoj je živjela Crkva Male Azije i koja je sve više ličila na atmosferu borbe. Zatim pisma svjedoče o zamašnom razvoju Crkve u tom području krajem I. st. kako u zemljopisnom pogledu, tako isto i u dogmatskom i disciplinsko-organizacijskom smislu. Misionari su, naime, već preplavili čitavo to područje i bili Isusovi svjedoci u svim maloazijskim gradovima i sve do kraja rimske provincije Azije, pa čak i dalje.⁷ U Crkva-

njezine zajednice i da je razbije stvaranjem malih heretičkih stanica. Može se slobodno reći da je sektaško židovstvo igralo posredničku ulogu između istočnjačkih kulturnih strujanja i ranog gnostičkog pokreta. S počecima kršćanske ere na tlu Male Azije došlo je so stapanja religioznih svjetova. Najprije su dualističke ideje iz babilonske pradomovine prodrle u helenistički i djelomično u židovski svijet. Zatim su židovski heretici, koji su bili otvoreni dualizmu i u dobroj mjeri prihvatili sinkretizam, pokušali povezati dva protuslovna nazora nespojiva među sobom, kasnožidovske religiozne ideje i neke elemente kršćanske objave. Valja imati na umu i činjenicu da se sve to dogodilo u grčkom svijetu koji je hlepio za filozofskim i religioznim okultnim spekulacijama. Ugrađivši kršćanske misli u svoj heretički sustav, promicatelji tog pokreta polagali su pravo na ime kršćanin te nudili novu poruku o čovjekovu spasenju. Spas je u znanju, ma kakvo ono bilo, a ne u vjeri u Krista rassetoga. Dovoljno da je upućen u tajne, čovjek je kadar spoznati misterije Božje. Važnija je teorijska spoznaja spasa od sudioništva u Kristovim patnjama. Uvjereni da se spas može postići pomoću objavljene ezoteričke spoznaje, na kraju su svoj nauk začinili misterijskim kultom koji je imao bogat i veoma privlačan ceremonijal i koji je jamčio spas. Moguće je da su ti krivi učitelji salijećući maloazijske zajednice djelomično uspjeli u svojim nakanama te pridobili neke od članova zajednica.

Postoje neki tekstovi koji podsjećaju na obračun s prvim gnosticima i na pobijanje njihova temeljnog stava koji se sastoji u odbacivanju bilo kakve mogućnosti prodora Boga u ovaj svijet, pa tako i istinskog utjelovljenja (npr. 1v 1,14; Dj 8,9ss; Kol 2,8; 1 Iv 1,1-3), učenje koje će u II. i III. st. postati velika hereza poznata kao doketizam. Osim toga postoje kod Ivana neki izričajni kontrasti, npr.: svjetlo-tama (3,19; 12,46; 1 Iv 1,15), život-smrt (5,24), istina-laž (1 Iv 1,6.8), sloboda-ropstvo (8,32.36), što može biti indicij gnoze, jer te izraze nalazimo u gnostičkim spisima, iako je vjerojatnije da je Ivanov dualizam izvorno židovski, a ne posljedica gnostičkog utjecaja. Bilo kako bilo, ipak postoji velika vjerojatnost da su gnostičke tendencije kolale i pomalo nagrizale kršćane i da su se maloazijske Crkve morale oduprijeti tim zlikovcima. Mišljenje koje zastupa E. S. Fiorenza glede kršćana zavedenih gnozom ne čini nam se prihvatljivo. Prema njoj, radi se o entuzijastima koji su zastupali posvemašnju realizaciju eshatologije. Spasenje je gotova stvar i ne može se dovesti u pitanje. Na što je autor Otkrivenja reagirao pozivom na budnost i pripravnost, jer ništa još nije sigurno, *Apocalypse and Gnosis in the Book of Revelation and Paul*, u JBL 92 (1973), str. 365-581.

⁷ Plinije Mladi, legat rimske provincije Bitinije, što se protezala na sjeveru današnje Male Azije uz Crno more, svjedoči o rasprostranjenosti kršćanske religije i brojnom kršćanskom stanovništvu na području te provincije. U pismu caru Trajanu potkraj

ma se istodobno bilježi veliki dogmatski napredak i pomak u unutrašnjem ustrojstvu zajednice.⁸ Ali ukorak s tim razvojem išla su i prva doktrinalna zastranjenja koja su donijela zajednicama ne male probleme, gurajući ih sve više na ustupke i kompromise s poganskim svijetom. Čim je opasnost počela ozbiljnije prijetiti i prije nego je voda došla do grla i udavila mlade Crkve, autor, potaknut videnjem, zvoni na uzbunu, poziva zbušnjene i obeshrabrene vjernike da se uhvate u koštac s nadolazećim tezama sotonske inspiracije i žestoko se odupru rimskoj državnoj religiji.

Kao što smo već rekli, spomenuta su pisma dokumenti prije svega za poznavanje povijesti rane Crkve. Ali su isto tako od velikog interesa za čitavu Crkvu našega doba koja u odbljesku vrlina i slabosti, poleta i zastranjenjâ prve Crkve može lako otkriti svoje vlastite odlike i nedostatke, poteškoće i uspjehe, bogatstvo i bijedu.

1.1 Personalije primaoca i pošiljaoca pisma Crkvi u Smirni

Pismo naslovljeno kršćanskoj zajednici u Smirni,⁹ kao i sva druga pisma što su upućena azijskim Crkvama, započinje s ukalupljenom peremptornom naredbom: "Anđelu crkve u Smirni napiši."¹⁰ Ovaj Isusov nalog Ivanu stavlja nas pred vrlo veliku, skoro nerješivu zagonetku. Moramo odgonetnuti tko je *ánge*los u naslovu pisma? Je li riječ o pravom anđelu, ili se pod tim imenom krije neki čovjek? Drugim riječima, naznačuje li izraz "anđeo" anđela, nevidljivo

svoga mandata oko 111. pos. Kr. izvještava da "kršćanstvo osvaja ne samo gradove, već varošice i sela, ostavljajući prazninu uokolo hramova" (*Epist.* 10,96-98).

⁸ Osim sadržaja vjere koji je prilično dobro razrađen pa je omogućio da su u njemu prve hereze naše mjesta, također je i zajednica vjernika bila dobro organizirana, a sustav upravljanja razrađen i razdijeljen na teritorijalne jedinice ili općine. Iako će se monarhički episkopat u pravome smislu pojaviti tek dvadesetih godina II. st. u nekim maloazijskim zajednicama, a sredinom istoga stoljeća učvrstiti gotovo po cijelom području širenja kršćanstva, ipak u vrijeme sastavljanja Otkrivenja možemo govoriti o prvim klicama odnosno ranoj fazi imenovanja glavara ili nadzornika pojedine zajednice (*episkopos*).

⁹ Smirna (današnji Izmir) je, zahvaljujući svome sjajnom položaju u dnu istoimenog zaljeva i divnoj klimi, bila jedan od najljepših gradova rimske provincije Azije, tako da je bila poznata i pod imenom *Agalma tēs Asias*, ures Azije, odnosno biser-grad Egejskog mora. Osim toga je bila jedna od najaktivnijih i najprometnijih luka toga dijela svijeta, odmah iza Efeza. Izvozila je na daleko poznati pamuk, zatim kvalitetno ulje i čuveno suho voće. Sve je to doprinijelo njezinu razvoju, bogatstvu i raskošu, pa je Smirna slovila kao jedan od najnaprednijih gradova tog područja.

¹⁰ Sedam pisama strukturirano je gotovo na identičan način: a) Uvod, u kojem je imenovan naslovnik i predstavljen pošiljalac s jednim ili više božanskih atributa, tipičnih ivanovskoj kristologiji, a preuzetih iz početnog videnja (1,13-16). b) Glavnina pisma u kojoj se analiziraju djela pojedinih Crkava i dijalogizira sadašnje stanje. Kriterij ispita savjesti je vjernost Kristu Gospodinu. Poslije toga slijedi pohvala ili prijekor, opomena i poticaj uz prijetnju i obećanje. c) Zaglavak koji sadrži obećanja eshatološke sreće, izrečene pomoću niza različitih metafora, a one sve izražavaju konačno zajedništvo s Bogom. d) Refren, ujednačen i nepromjenjiv, stereotipan i opetovano ponavljan: "Tko ima uho, neka čuje što Duh poručuje crkvama!" vjerojatno ne pripada izvornom tekstu, već je nadodan kasnije. Moguće je da je uvršten u tekst kao sastavni dio liturgijskog čitanja,

duhovno nebesko biće, ili se termin metonimijski odnosi na vidljivo ljudsko biće, na nekoga tko je, tako reći, duhovni glavar zajednice i koji je, zbog sublimne funkcije, odnosno službe koju obavlja u toj Crkvi, njezin nekakav anđeo? Isto tako nije posve jasno iz naslova tko je pravi naslovnik pisma, anđeo crkve ili pak zajednica vjernika?

Na ovo drugo pitanje nije nimalo teško odgovoriti. Iako je pismo naslovljeno na anđela Crkve, iz misaone cjeline gl. 1-3, više je nego očito da je kršćanska zajednica u središtu pozornosti. Tako već u najavi pisama, Crkve kojima je Ivan služio i koje osobno poznaje, označene su kao adresati: "Ivan sedmorim crkvama u Aziji" (1,4a). Još je jasniji tekst 1,11, gdje se izričito imenuju općine kojima će vidjelac, pošto napiše, razaslati pisma: "Što vidiš, napiši u knjigu i pošalji sedmorim crkvama: u Efez, Smirnu...".¹¹ Da je poruka pisana zbog i za zajednicu također proizlazi iz samog pisma, čiji se sadržaj i pastoralna poruka tiču kršćana. U njemu vidjelac prosuđuje duhovno stanje Crkve u Smirni smrvljene raznim kušnjama. K tome još očekuju je velike patnje, pa Ivan razbuđuje duhovnu energiju vjernika i hrabri ih pred žestokim progonima. Najzad stereotipni ritornel pisma, koji je identičan i koji se ponavlja na kraju svakoga pisma, jasni je pokazatelj da su Crkve, a ne anđeli, naslovnici Isusove pošiljke: "Tko ima uho, neka čuje što Duh poručuje crkvama!" (2,7a.11a.17a.29; 3,6.13.22).

Međutim, pitanje koje se odnosi na riječ "anđeo" kudikamo je teže, o čemu svjedoči mnoštvo tumačenja svih vrsta - sličnih, različitih, suprotnih - što su ih biblijski stručnjaci dali tom izričaju koji se pojavljuje u naslovu svih sedam pisama. Kako sada ne želimo o tome podrobnije razglabati, jer bi nas to odvelo daleko od našega predmeta, samo ćemo spomenuti brojna mišljenja veoma uopćeno svrstavajući ih u tri skupine "grosso modo": autori koji u anđelima Crkava vide prave anđele,¹² zatim autori koji u njima prepoznaju ljudska bića,¹³ i na kraju oni koji anđele smatraju nebeskim kopijama odnosno

¹¹ U gl. 2-3 ne treba tražiti pojedinačna pisma u smislu da je autor zbilja poslao pisma svakoj spomenutoj Crkvi zasebice. Radije možemo govoriti o sedam poruka sastavljenih za kolekciju i sročениh pisama prema simetričnoj i veoma ukalupljenoj strukturi te razaslatih globalno. Završeci pisama postojano ističu da je poruka svake pojedine Crkve važeća za sve Crkve, napose je to naglašeno u 2,23.

¹² Među inima: W. Bousset, *Die Offenbarung Johannis*, Göttingen⁶1906, str. 200; R. H. Charles, *The Revelation of St. John*, I, Edinburgh 1920, str. 34s; E. Lohmeyer, nav. dj., str. 18; J. Moffat, *Revelation of St. John the Divine*, London 1910, s.v.; P. Prigent, nav. dj., str. 67; A. Wikenhauser, *Die Offenbarung des Johannes*, Regensburg³1959, str. 35; itd.

¹³ Usp.: J. M. Baljon, *Openparing van Johannes*, Utrecht 1908, s.b.; W. Hadorn, *Die Offenbarung des Johannes*, 1928, str. 38s; H. L. Strack - P. Billerbeck, *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch*, III, München 1926, str. 791; J. Weiss, *Offenbarung des Johannes*, Göttingen 1904, str. 49; T. Zahn, *Die Offenbarung des Johannes*, I, Leipzig 1924, str. 209-219, osim toga u naslovu svakoga pisma stavlja: "Ansprache an Bischof und von Gemainde Ephesus,... von Smirna...", str. 219ss.

personifikacijama nabrojenih općina.¹⁴ Prema našem mišljenju, koje ćemo jednom drugom zgodom utemeljenim argumentima obrazložiti, ne radi se o nikakvim nadljudskim bićima, nego o starješinama zajednica zaodjenutih u literarni plašt anđela. "Anđeo" je ovdje neka vrsta metafore, figure u govoru, upotrebljene u prenesenom smislu na temelju sličnosti njihovih funkcija s anđelima. I jedni i drugi bdiju i štite Crkve. I jedni i drugi su Božji glasnici, kako to naznačuje riječ "Anđeo". Naglasak nije na naravi, već na službi. Osim toga, valja imati na umu da su pisma, uostalom, kao i čitava knjiga, mješavina dviju književnih vrsta, proročke i apokaliptičke, što znači da ovdje ne trebamo tražiti savršenu logiku jer je nema, nego se valja suočiti s tvrdim govorom u slikama i simbolima koje moramo nekako prevesti u jezik pojmova i ideja. Ako anđeo može biti prikazan u ruhu čovjeka, a njegove akcije predočene kao ljudske djelatnosti, ne vidimo razloga zašto čovjek ne bi mogao biti zaodjenut u plašt anđela, napose kada je riječ o apokaliptičkom spisu, gdje je anđeo obljudbljena figura.

"Angelos" je dakle atribut pridjeven živom članu smirnske Crkve, najvjerojatnije njezinu starješini, kojeg je Ivan postavio, prije nego je bio zatočen u rimski politički zatvor na Patmosu, da bdije i čuva vjernike u trenutku kada su zaprijetile hereze, podjele i neprijateljstva od rimskog carstva.¹⁵

Slavni Krist, govoreći na usta svoga glasnogovornika Ivana, predstavlja se s dva božanska naslova, veoma rijetka: "Prvi i Posljednji", koji se nalaze u inauguralnom viđenju (1,17) i u biti su isti kao božanska samoznaka "Alfa i Omega" (1,8), o čemu svjedoči 21,6 gdje su ta dva para naslova spojeni s trećim parom: "Ja sam Alfa i Omega, Prvi i Posljednji, Početak i Svršetak." Nema dvojbe da su naslovi "Prvi i Posljednji" izvađeni iz Deuteroizaije 44,6 i 48,12, gdje izražavaju apsolutni monoteizam. Kvalifikacija koju Krist daje za sebe naznaka je njegova božanstva, uz to izražava njegovo postojanje, izrečeno pomoću kategorije vremena zamišljena kao izvanjski mjerljive kategorije, kao nekakvog kontinuiranog niza točaka, u kojemu svaka zgoda u svako

¹⁴ Ne u doslovnom, već u duhovnom smislu, što znači da one, iako žive na zemlji, u biti su na nebu. Tako npr. G. R. Beasley-Murray, *The Book of Revelation*, London 1987, str. 69. Lohmeyer govori o "nekoj vrsti nebeskih dvojnika", nav. dj., str. 18, a J. Sweet vidi u anđelima Crkve kao duhovne entitete, *Revelation*, London 1990, str. 73. O personifikaciji Crkava govore E.-B. Allo, *Saint Jean, l'Apocalypse*, Paris 31933, str. 15; R. H. Mounce, *The Book of Revelation*, Grand Rapids 1977, str. 82, itd.

¹⁵ Kako nemamo vremena da otkrijemo veo i identificiramo starješinu naznačena samo s tom karakterističnom oznakom "anđeo", ne u smislu da bezimеноm glavaru smirnske Crkve dadnemo neko ime, nego da uđemo u trag njegovoj službi (o tome drugom zgodom), recimo sada samo to da je moguće da su maloazijske općine potkraj I. st. imale svoje prve prave pastire nadglednike, tj. biskupe, jer je monarhički episkopat *in nuce* već postojao kojih 20 do 30 godina prije tih događaja (usp. Dj 14,23; 15,2.4.6.22ss; 16,4; 20,17.28; 21,18; Fil 1,1-15; 1 Tim 2,1-15; 4,6.13-16; 5,17-22; 6,3; Tit 1,5.9). Vidi također bilj. 8. Početkom II. st. oblikuje se prava pravcata trostepena hijerarhija, tako da kod apostolskih otaca nalazimo već izričaj *episkopéō*, što znači "biti biskup," vršiti, obavljati funkciju biskupa, usp. Ignac. Antioh., *Rom* 9, 1; *Polyc. proem.*; *Herm. Visiones* 3,5,1.

doba ima svoje određeno mjesto. Prije njegove prve točke nalazimo Krista, poslije njegove zadnje točke opet ćemo ga naći, jer on nema ni početka ni kraja. Krist naime nadmašuje dimezije slijeda bivanja stvari u promjeni nastajanja i nestajanja, on je "Prvi i Posljednji". Spomenuti atributi, dakle, izražavaju Kristovu preegzistenciju, njegovo postojanje u prapočetku prije stvorenja svijeta, te njegovo postojanje poslije završetka ovoga svijeta. S obzirom na Božji plan spasenja, Krist, kao "Prvi i Posljednji", je Gospodar ljudske povijesti, predstavljene kao povijest spasenja, odnosno realizator Božjega plana sa svijetom dok se "prvo nebo i prva zemlja" ne dovedu k svojem savršenstvu u "novom nebu i novoj zemlji". Ova dva autoritativna naslova su istodobno Isusova božanska imena, jer je on "odsjev Božjega sjaja i otisak njegove biti" (Heb 1,3) i "savršena slika Boga nevidljivoga" (Kol 1,15).

Kristovo Božanstvo istaknuto je i u drugom dijelu njegove osobne iskaznice: "Onaj koji umrije i oživje" (r. 8c). I ovaj podatak je preuzet iz početnog viđenja (1,18), a naglašava da je Krist svojim uskrsnućem pobijedio smrt. To je zapravo kratki isječak iz ranokrvene kerigme, a navješćuje da je Bog u Kristu izveo spas i još ga uvijek izvodi.¹⁶ Zahvaljujući svome uskrsnuću, Krist je zavrijedio taj naziv vlastit samo Bogu (usp. Jš 3,10; Ps 42,3; 84,3; Mt 16,16; Dj 14,15; Rim 9,26, itd.). Krist u svojoj bitnoj naravi posjeduje život. Premda je podnio muku i iskusio smrt, on "oživje" i živi u vijeke vjekova (usp. 1,18). Iako je naglasak na uskrsnuću, tekst podrazumijeva i njegov nastavljanje života za sve buduće vrijeme. Prema tome, izreka "onaj koji umrije i oživje" stavlja u žarište Kristovo poniženje sve do fizičke smrti, zatim njegovo oživljavanje na život, tj. uskrsnuće, čime je dokazao da ima punu vlast nad životom i smrću, i na kraju upućuje na njegov trajni život neovisno od svijeta.

¹⁶ Otkrivenje također, poput pavlovskih i ivanovskih spisa, naglašava veoma mnogo stvarnost Kristove fizičke smrti i uskrsnuća. Pozadina tog inzistiranja u cijeloj knjizi, osobito u prvim poglavljima: "prvorodenac od mrtvih" (1,5), "Bio sam mrtav, ali, evo, živim" (1,18), "onaj koji umrije i oživje" (2,8) je po svojoj prilici, ranognostičko krivo naučavanje o prividnosti Kristova čovjštva koje je u II. i III. st. preraslo u veliku herezu doketizam (v. bilj. 6), prema kojemu je Krist imao samo prividno tijelo, pa prema tome nije rođen kao čovjek. Isto tako su njegova muka i smrt samo prividni nestvarni događaji, neka vrsta božanske šarade. O postojanju toga krivog nauka na tim prostorima svjedoče spisi Ignacija Antiohijskog kada govori o stvarnosti Kristova utjelovljenja (*Smyrn.* 1,2; 4,2) ili kada naglašava da je tijelo Isusa Krista dotista trpjelo za naše grijeha i pribavilo nam vječni život (*Smyrn.* 7,1; *Tral.* 9,2, *Ef.* 11,1; *Rim.* 2,2; 7,2).

Zaključak nekih egzegeta izgleda nam neumjestan kada u izrazu "onaj koji umrije i oživje" (2, 8) vide aluziju na prošlost Smirne koja je "umrla i oživjela", bila razrušena od Lidijaca oko 600. pr. Kr. te ponovo osnovana oko 300. pr. Kr. Sweet, nav. dj., str. 84. Slično misli J. M. Ford, *Revelation*, Garden City 1975, str. 395.

2. IZMEĐU VATRE I VODE, "SOTONINE SINAGOGE" I IMPERATORSKOG KULTA

Krist, pošto se predstavio, usredotočuje svoju pažnju na trenutnu situaciju i život Crkve u Smirni, na političke, gospodarske i vjerske prilike u kojima se ona nalazi, živi i djeluje. Poput liječnika, ispituje razne pojedinosti, pita za zdravlje i raspoloženje pacijenata i na osnovi detaljnog pregleda dijagnosticira bolesti zajednice. Poslije iscrpnog obilaska zajednice Krist dolazi do nekih spoznaja i sigurnih zaključaka koje sada priopćava preko svoga glasnogovornika Ivana. Prema njegovim nalazima i liječničkim ocjenama, duhovno zdravlje Crkve prilično je dobro, unatoč lošim životnim uvjetima, slabu smještaju i nezdravu ambijentu koji uzrokuje kojekakve nevolje. Iako je njena konstrukcija na udaru vjetrova i bujica raznih provenijencija, tako da je tu i tamo mjestimice malo narušena te izgleda slabog zdravlja, ipak ona se dobro drži pa i dalje lijepo izgleda, jer je njena zgrada čvstta i zdrava u temeljima. Upoznavši se s nevoljama Crkve u Smirni, s njezinom bolešću, slabošću i siromaštvom, a na temelju iscrpne analize njezina bića, liječnik konstatira da je ona vitalna i vitka, te napose bogata: "Poznam tvoju nevolju i tvoje siromaštvo, ali ti si bogat!" (r. 9a). Prvi kršćani su i drugdje, izvanjski gledano, bili slabi i siromašni u materijalnom smislu, jer su svoja materijalna dobra ili ostavljali na korist siromašnih, ili su s njima raspolagali i služili se kao da ih nisu imali. Uživali su ovaj svijet kao da ga nisu uživali (usp. 1 Kor 7,31) i sabirali bogatstvo koje pred Bogom vrijedi (Lk 12,21). Zbog Krista bili su vični oskudijevanju, naviknuti na sve. Pa ipak, bili su bogati, postali su bogataši Kristovim siromaštvom (usp. 2 Kor 8,9). Činilo se da su siromašni, a zapravo su oni mnoge obogaćivali, činilo se da su ljudi bez ičega, a zapravo su posjedovali sve (usp. 2 Kor 6,10). Napose su bili bogati djelima ljubavi (1 Tim 6,18). Bog je, naime, izabrao siromahe da ih obogati u vjeri (Jak 2,5).

Ovdje, međutim, kako se čini, stvari stoje drugačije. Siromaštvo kršćana Smirne nije toliko voluntativno, iako je bilo i toga, nego je naglasak prije na siromaštvu prouzročenu višom silom. Istina, u Smirni je bilo kršćana koji su potjecali iz siromašnih slojeva. Međutim, postoji također velika vjerojatnost da su brojni članovi te zajednice pripadali bogatim obiteljima, bilo da je riječ o judeokršćanima, bilo o kršćanima iz poganstva, jer je grad Smirna bio ranije bogat grad. Ovdje, međutim, sve upućuje na to da je zajednica iz dana u dan bivala sve siromašnija zbog pljačkanja i globaljenja njezinih dobara, kako od strane sunarodnjaka Židova tako isto i od pogana, naravno, na poticaj i uz pomoć Židova. Kršćani Smirne, poput prvih kršćana drugdje, podnosili su često borbe i patnje, bili javno izvrgavani izrugivanjima, provokacijama i nevoljama, radosno podnosili otimanje i pljačkanje svojih dobara, znajući da imaju bolje bogatstvo i trajno imanje (usp. Heb 10,32ss). Osim toga, pisac je iskoristio korijenitu oprečnost između pojmovna da bi istaknuo

duhovno bogatstvo Smirnjana koje je Gospodin obogatio svojim "neistraživim bogatstvom" zbog njihove velike vjernosti, otkrivajući im u nebeskom kraljevstvu neprocjenjivo blago koje zavređuje da mu žrtvuju sve što imaju.

Međutim, na kraju svoga kratkoga liječničkog izvješća o općem zdravstvenom stanju Crkve, liječnik nadodaje, posve neočekivano, važan postskriptum, ozbiljno upozorenje koje zajednica mora dobro proučiti. Naime, loši životni uvjeti će se vidno pogoršati i imati veliki odjek na Crkvu. Sve govori da će se sa zla doći na gore s pogubnim posljedicama po neke njezine članove. Nadahnuti vidjelac Ivan, uvjeren da preko njega govori proslavljeni Krist, razglabajući svakidašnji život i tešku borbu svojih vjernika u Smirni, najavljuje da će kršćani te zajednice, osim što su već naletjeli na Skilu, uskoro naletjeti i na Haribdu. Unaprijed ih upozorava da će se ubrzo naći u pogibeljnom vrtlogu između dvije nemani koje bi ih, ako ne budu budni i pripravnici, mogle lako progutati. I dosada su oni bili u vrtlogu među dvjema liticama, sinkretizmom i judaizmom, jer je sinkretizam bio uvijek aktualan u tim predjelima, ali nikada do sada u životnoj opasnosti. Sada se, međutim, pojavila na horizontu prava neman što ulijeva strah, rimsko carstvo i njegova državna religija. Osim što je opasnost neprestance prijetila sa židovske strane, sada je zaprijetila i s poganske, pa se Crkva u Smirni iznenada našla između dvije vatre, "sotonine sinagoge" i poganskog Rima. Situacija je odjednom postala alarmantna za maloazijske općine, na što Kristov glasnik unaprijed upozorava i poziva na uzbunu.

I baš nekako u osvit pogoršanja tog i onako teškog stanja, Krist stupa na scenu. Predstavljajući se zajednici u Smirni kao živi Gospodin i apsolutni Gospodar čitave povijesti, pa tako i te teške situacije, Krist poziva kršćane na hrabrost i odvažnost, na ustrajnost i vjernost: "I nemoj se bojati muka što te čekaju... ostani vjeran do smrti..." (r.10). Upravo zato nema razloga za strah, ne trebaju se bojati, jer je on "među svijećnjacima", tj. među svojim Crkvama (1,13.20), jer vidi sve, pozna nevolje zajednica, slijedi događaje izbliza. Mogu ga iščekivati s pouzdanjem, jer će sigurno doći. Ovdje u pismima imamo jedinstveni slučaj u čitavom NZ gdje se Isus obraća vjernicima osobno. Nije Ivan koji govori i piše Crkvama, već Krist glavom. On ih vodi i upravlja: "u svojoj desnici drži sedam zvijezda" (1,16.20), poznaje ih osobno i veoma dobro (2, 2.9.13.19; 3,1.8.15), zagovara ih zadržavajući se s njima u ustrajnom živom razgovoru, ne dopuštajući im da oskudijevaju njegovom riječi (2,1.8.12.18; 3,1.7.14). Ovdje dakle imamo jedan od najsnažnijih naglasaka knjige Otkrivenja o Kristovoj nazočnosti u svojoj Crkvi i o njegovu ponovnom dolasku u slavi. Ovdje se već započinje slaviti njegova pobjeda nad idolatrijskim svijetom, animiranom sotonskim silama i vidljivom u zastrašujućoj stvarnosti rimskog carstva, u njegovim političkim strukturama i državnoj religiji, koje je postalo slika neprijatelja i tip progonitelja Crkve kroz sva vremena njezina postojanja.

Nadahnuti autor, uvjeren da govori u ime Kristovo, proročki se obraća Crkvi svoga vremena i mjesta, zajednici u Smirni koju dobro poznaje, s opomenom i gorućim pozivom kršćanima da se ne boje, da se u trenucima kušnje vladaju kao oni koji pobjeđuju, bez ikavih ustupaka, kompromisa i nagodbi s neprijateljem koji je već osuđen na propast.

2.1. "Sotonina sinagoga"

S velikim progonom Crkve u Jeruzalemu i Palestini (Dj 8,1ss) dolazi do raspršenja kršćana izvan granica Palestine. Taj događaj dovodi do nezaustavljivog širenja Crkve. Kršćanstvo se najprije pomaklo u Samariju, a odatle "sve do kraja zemlje" (1,8), do Rima (28,16-31). Nasuprot Sinagogi, tj. židovstvu, *ekklësia* nije više neka mjesna zajednica, već se u svoj svojoj širini i univerzalnosti proširila i na poganskokršćanske skupine, te postala mjesto izmirenja Židova i pogana. Njezini članovi crpe svoju snagu i duboki život iz jedinstva s Kristom - Trsom, ostvarenog po krštenju i euharistiji. Crkva je vična progonjenju jer u Kristu nalazi svoj mir i snagu. Zlome se suprostavlja ustrajnim pobjedonosnim pouzdanjem, jer je pobjeda nad svijetom i njegovim knezom već izvojevana (usp. Iv 16,33). Posve drugačije, štoviše skroz suprotno, pokazala se Sinagoga prema Crkvi. Prvi Isusovi protivnici, tvrdokorni Izrael, dojučer izabrani Božji narod, Židovi koji nisu prihvatili Krista kao Mesiju, postali su prvi protivnici i njegove Crkve. Za razliku od židovstva koje je bilo i ostalo religija jednog naroda, uz to je bilo razglašeno kao preziratelj svih drugih religija kojima se ogorčeno suprostavljalo kako u Palestini tako i u dijaspori, kršćanstvo je svojim univerzalizmom ponudilo nešto što židovstvo nije nikada moglo dati. Otuda zapaženi uspjeh kršćanskih misionara, koji su od samog početka među bogoboječnim poganima našli mnoge obraćenike na svoju vjeru. Taj je uspjeh Crkve uvelike razgnjevio židovske vlasti te su morale reagirati protiv te nove "sekte" unutar židovstva koja je danomice rasla brojčano i ugledom. Tako već na samom početku apostoli su bili uhićeni (Dj 5,17s) i izvedeni na sud pred Sinedrij (5,27-42). Grdnje Židova su se povećavale i doskora prerasle u otvoreni organizirani napad. Stjepanova smrt bila je početak Židovske neprijateljske kampanje protiv kršćana. Osim spora s heterodoksnim judeokršćanstvom koje je i dalje nametalo židovski Zakon kao sredstvo spasenja, pošto je priznalo Isusa samo kao velikog proroka, ali ne kao Mesiju i Sina Božjega, kršćani su se, dakle, već na samom početku sukobili i s ortodoksnim Židovima koji su preko noći postali deklarirani neprijatelji Crkve. Tako je, možemo slobodno reći, misionarenje počelo iz progonstva.¹⁷

¹⁷ Pored brojnih aluzija i svjedočanstava što se nalaze u NZ o nevoljama na koje je naišao misijski rad kršćana i patnjama Kristovih sljedbenika koje su im nanijeli Židovi (Dj 13, 44ss.50; 14,2.19; 17,5.13; Heb 3,14; 10,33s; 12,1-3s; 1 Pt 2,18.21; 3,14-18; 4,13-19), postoje također i svjedočanstva kršćanskih apologeta i pisaca iz prvih stoljeća kršćanske ere. Tako, prema Euzebiju, HE 3,27,5, odlučni otpor

Zbog klevetanja i čitavog niza neprijateljskih akcija protiv mlade Crkve koje su Židovi poduzimali i malo-pomalo po planu sprovodili u djelo, nastao je iz toga u ranom kršćanstvu veoma negativni prizvuk i odbojnost prema judaizmu. Međutim, valja odmah pojasniti da se spomenuta zlovolja ne odnosi na čitavo židovstvo kao takvo - na judaizam kao rasu. Riječ je o odbojnosti prema određenoj židovskoj religioznoj skupini. Poznato je naime da je radosna vijest spasenja u prvom redu bila upravljena Židovima i da su sinagoge bile polazišta za prakršćansko misijsko propovijedanje, ali su oni taj navještaj većinom odbijali (usp. Dj 13,44ss) pa izraz "Židovi", barem kod Ivana, nije više narodnosna oznaka, već naznačuje članove toga naroda koji su raspeli Isusa i kao takvi postali tipom nevjernika, slikom otvorenih protivnika i neprijatelja njegovih učenika. Njima se pridružio svijet pogana, te su skupa postali progonitelji kršćana. I ne samo da nisu bili otvoreni riječi Božjoj, zbog čega nisu više pripadali "duhovnom Izraelu", nego su klevetali i ogovarali one koji su povjerovali u Isusa, te dostavljali prijave protiv njih poganskim rimskim vlastima prokazujući ih kao huškače pobunâ protiv Rima i potpaljivače političko-socijalnih nereda. Kao što se u početku mržnja podgrijavała u palestinskim sinagogama, tako su mjesne sinagoge židovske dijaspore, poslije razorenja Jeruzalema i masovnog raspršenja Židova g. 70, bile glavni izvor organiziranog proganjanja Crkve, koje je potrajalo nekoliko stoljeća.¹⁸

Kako je u Smirni živjela velika židovska kolonija, koja se nakon propasti Jeruzalema povećala, došlo je dakako do sukoba između kršćanske misije i židovstva u tome gradu. Kršćani su imali više uspjeha u borbi za duše židovskih prozelita i bogobojažnih, pa je židovstvo Smirne poduzimalo razne neprijateljske aktivnosti protiv mjesne kršćanske zajednice,¹⁹ zbog čega je njihova sinagoga, prema

ortodoksnih Židova osnivao se na žestokoj mržnji prema otpadnicima koji su se odrekli subote, te Mesijom i dalje navještali onoga kojega su Židovi bili odbacili i razapeli na križ. Po svjedočanstvu Justina mučenika ta se mržnja svjesno podgrijavała u palestinskim sinagogama, i proizvela jaku misijsku protuakciju. Židovi su iz Palestine razasijali "izabrane muževe", koji će prije svega u težištima židovske dijaspore suzbijati širenje kršćanske vjere (*Dial.* 17,1; 108,2; 133,6; 137,2). Iz palestinskih krugova protivnih kršćanima proizašla je i denuncijacija protiv biskupa Simeona, koji je nakon postojana ispovijedanja vjere razapet. (Euzebij, *HE* 3,32,3-6). Taj bijesni nalet židovskih ekstremnih grupacija progon je mnogim judeokršćanima donio smrt, dok su drugi pobjegli u Jordaniju.

¹⁸ Npr. Justin optužuje Židove da u svojim sinagogama proklinju one koji vjeruju u Krista (*Dial.* 16,11; 47,15; 96,5, itd.). Tertulijan ih optužuje za klevetanje, podbadaње i poticanje progona protiv kršćana: "Synagogas Judaeorum, fontes persecutionum", *Scorp.* 10 (usp. Euzebij, *HE* 5, 16).

¹⁹ Mučeništvo biskupa Polikrpa na poseban način svjedoči do kojeg je stupnja došlo neprijateljstvo Židova protiv kršćana. Udruživši se s poganima najprije su ga optužili kod rimskih vlasti za njegov odbojni stav prema državnoj carskoj religiji, a onda su tražili njegovo uhicenje, osudu i pogubljenje. Išli su ulicama Smirne, te praveći veliku buku i u strašnom gnjevu vikali su: "Ovo je učitelj Azije, otac kršćana, rušitelj naših bogova koji je mnoge poučio da ne žrtvuju i ne štiju bogove." (*Mart. Polyc.* 12,2). Iz toga spisa saznajemo da su pri njegovu mučenju i spaljivanju bili napose aktivni Židovi, iako je toga dana bila subota (13,1). I za vrijeme Decijeva progona polovicom IV. st. Židovi u Asia proconsularis dali su veliki udio u

ocjeni vidioća Ivana, zaslužila ime "sotonina sinagoga" (r. 9; usp. 3,9).²⁰ No, ni poruge ni grdnje, ni zapostavljanja ni klevetanja, ni siromaštvo ni progoni što su snašli Crkvu u Smirni, nisu je mogli spriječiti da se širi.

2.2. "Desetodnevna" kušnja

Da se situacija zaoštrava i postaje sve ozbiljnija proizlazi iz činjenice da su neki kršćani završili u tamnici. Autor se naime ne zadovoljava s time da samo najavi nadolazeću kušnju, već je pokušava u određenom smislu približiti, opisati, posadašnjiti, konkretizirati i predočiti na vidljiv način: "baciti u tamnicu", "ostati vjeran do smrti". Pogoršanje teškoga stanja koje se najavljuje nedvojbeno ukazuje na to da je agitacija židovstva dijspore i rasprostranjivanje određenih neprijateljskih parola protiv kršćanstva među poganskim masama, napose klevetanje i denunciranje kod poganskih vlasti, urodilo plodom. Kazali smo maločas da židovstvo dijspore nije moglo oprostiti židovskim kršćanima njihov otpad od vjere otaca i da je zbog toga u svojim sinagogama pothranjivalo mržnju i neprijateljsku atmosferu protiv Crkve općenito. Tako se iz njihove propagandne kuhinje sve više širio negativni sud o kršćanima kao o bezvrijednom ološu koji svjesno odbija carski kult i svojim postupkom ometa dotadašnji vjerski mir. Drugim riječima, kršćani ometaju dotadašnju

zlostavljanju kršćana. Tako se zna da su pri mučenju i spaljivanju Pioniosa, kršćanina iz Smirne, koje se također zbilo subotom, Židovi bili veoma aktivni (*Mart. Pionii* 3).

- ²⁰ Izrael je i dalje polagao pravo na časno ime *Synagōgē tōn Kyriou*, zajednica Jahvina (*qāhāl*: Br 16,3; 20,4; Pnz 5,22, odnosno *edah*: Br 26,9; 31,16) i smatrao se na temelju svog odabranja Božjim predragim narodom i njegovim vlasništvom: "narod posvećen Jahvi, Bogu svome" (Pnz 7,6s), "predraga svojina mimo sve narode" (Izl 19,5), pa kao takav prisvajao sebi pravo na Božja obećanja. Toj tvrdnji židovstva suprostavila je kršćanska strana tezu da je ona uslijed nevjere i otpada židovskog naroda istinski Izrael, koji je pruzeo nasljedstvo naroda što ga je Bog odbacio. Bog je, doduše, ponudio Izrelu svoj savez, ali je Izrael svojom nevjeroj sam odbio ponudeni savez. Izrael je doista bio izabrano sredstvo preko kojega je spasenje imalo doći do ljudi i u tom smislu izraelski je narod nosio povlaštena obećanja. Međutim, na temelju činjenice da je Izrael u svojoj nevjeri odbacio Isusa kao Mesiju, odbio da prihvati onoga u kojemu je sada svim ljudima pristupačan novi način opravdanja, Izrael se sam naoko isključio iz spasenja u Isusu Kristu. Obećanja data narodu saveza ostvarila su se kad je jedan novi narod, narod kršćana, priznao Isusa Krista kao Mesiju (Ps. Barnaba, *Ep.* 4,6-8; 14). Protužidovska polemika očita je i u *Didahe* 8,1s; 9-10). U našem tekstu vidjelac podsjeća Smirnjane da ti Židovi koji ih progone nisu pravi Židovi, već Židovi samo po imenu, po vanjštini, koji se hvale da su potomci Abrahamovi, da imaju Abrahama za oca, a zapravo imaju "davla za oca" (usp. Iv 8,33.39.44). Pravi su Židovi oni koji su povjerovali u Krista i tako zadobili pravo na ime i duhovne povlastice što im pripadaju. Drugim riječima, termin "Židovi" postao je sada specifični izričaj za neprijatelje i protivnike kršćana. Zato je njihova sinagoga sotonina sinagoga, zbor onih koji tužakaju i kleveću kršćane Smirne kod rimskih vlasti, poput Sotone "tužitelja naše braće, koji ih je optuživao dan i noć pred našim Bogom" (Otk 12,10). W. Barclay navodi šest kleveta koje su Židovi izricali protiv kršćana: kanibalizam, razvratnost, razaranje domova, ateizam, politička neloyalnost, podmetanje vatre, *The Revelation of John*, I, Philadelphia² 1960, str. 98.

vjersku politiku carstva. Utamničenja i moguća pogubljenja nekih kršćana Smirne zapravo je opipljivi rezultat židovskih optužbi i neprijateljske djelatnosti, odnosno posljedica zajedničke suradnje židovske sinagoge i rimskih carskih vlasti u tom gradu. Prvi su klevetali i prokazivali, potomji izricali kazne. Budući da je imperatorski kult²¹ bio usko povezan s rimskom državnom vlašću, kršćani, koji su odbacivali svaki oblik obožavanja čovjeka, došli su teoretski i praktički u sukob s državom. Smatrajući svoga Boga jedinim pravim Bogom i jedinim spasiteljem svijeta, uz čiji kult nije smio postojati ni jedan drugi, držali su se daleko od poganskog carskog kulta. Tim svojim držanjem, naravno, došli su u načelnu suprotnost prema rimskoj državnoj religiji i u sukob s poganskom okolinom. Progoni što će uslijediti tako su izravna posljedica rimskog političko-religioznog tlačenja. Carske vlasti, naime, nisu mogle tolerirati ateizam kršćana i njihovo odbojno držanje prema državnoj religiji.

Čineći tako, pogansko rimsko carstvo je, poput židovske zajednice koja je svojom neprijateljskom djelatnošću protiv kršćana navukla na sebe sotoniska obilježja i postala "sotonina sinagoga", postalo sredstvo đavolske sile, oruđe Zloga: "đavao će ubrzo neke između vas baciti u tamnicu, da budete podvrgnuti kušnji, i trpet ćete deset dana nevolju" (r. 10). Stvarni tvorac progona je dakle Sotona koji djeluje

²¹ Na Starom Istoku vjerovalo se da vladareva moć ima vjersku osnovicu, da su kraljevi božanstva, pa je bilo uobičajeno da se oni časte kao božanstva i dodjeljuju im se naslovi sakralnog značenja, kao što su: "Soter", "Epiphanes", "Kyrios" i drugi. To je pogodovalo rimskoj carskoj vjerskoj politici koja je preuzela istočnjački kult vladara te malo-pomalo kult cara učinila državnom religijom, koji je trebao poslužiti kao spojna nit što će ujedinjavati različite narode rimskog carstva. Kult cara najviše se proširio i učvrstio u istočnim pokrajinama carstva, poglavito u Maloj Aziji, dok je u njegovim zapadnim dijelovima prevladavo kult Rima kao božice (*Dea Roma*). Senat je nakon smrti pojedinog cara dodjeljivao *consecratio*, tj. uvrštavao cara među bogove zbog njegovih zasluga za carstvo. Tako je senatskom odlukom godine 45. pr. Kr. Julije Cezar bio uvršten među božanske zaštitnike države pod titulom *divus Julius* i tako inaugurirano štovanje julijske kuće. Tijekom I. st. većina careva dopuštala je da im drugi iskazuju božansko štovanje, dok su poneki još za života sami pokušavali promicati to štovanje i tražili da ih se štuje kao bogove, primjerice Neron i Domicijan, koji su premašili određene prerogative imperatorskog kulta i time izazvali divlje progone i stradanja kršćana. Službeno izvršenje bogoštovne počasti caru bilo je u nadležnosti gradskih vlasti ili pokrajinskih skupština (v. gore bilj. 3). Odbijanje kulta cara značilo je *crimen laesae maiestatis*, tj. zločin povrede veličanstva, koji u optužbi kršćana zbog bezbožnosti stoji u II. st. na prvom mjestu. Kršćani, naravno, nisu mogli ni htjeli priznati, a kamoli štovati cara kao božanstvo, te još manje odobriti božanske titule što su ih carevi svojatali za sebe, jer su ti naslovi bili bogohulni. Kako je Krist za njih Gospodar, tj. Bog (*Kyrios Christos*), odbili su prinošenje žrtava caru i izjašnjavanje pred njegovim likom *Kyrios Kaiser*, tj. Cezar je Gospodar, car je božanstvo, što je za kršćane otvorena hula. Zato su bili obezvređivani kao sumnjicavi i tvrdoglavi soj, prokazivani i optuživani da, zbog kršenja rimske državne religije, ugrožavaju rimsku državu. U većini slučajeva prijave su bile samo osvetoljubive denuncijacije. Na saslušanjima, po utvrđivanju njihove pripadnosti kršćanstvu, pod prijetnjom smrtno kazne nalagalo im se da se te vjere odreknu. Oni koji bi se pred namjesnikom priznali kršćanima, izručivani su da se smaknu. Domicijanov zahtjev za božanskim štovanjem osobito je donio strašne nevolje i muke maloazijskim Crkvama, jer je kult cara najbolje cvao u rimskim provincijama Male Azije, kao što maločas rekosmo.

preko svojih sluga Židova i Rimljana. Povijesno gledano radi se o Domicijanovu progonu, strašnom biću koji je Ivana potjerao iz krila svojih zajednica i odveo u zatočeništvo na Patmos. Progon je kratkog vijeka: "trpjet ćete deset dana nevolju".²² No unatoč kratkom trajanju, posrijedi je strašna kušnja, jer se od kršćana traži herojska hrabrost i izdržljivost, potiče ih se na vjenost sve do žrtvovanja vlastitoga života: "ostani vjeran do smrti", te istodobno obećaje im eshatološku nagradu: "i dat ću ti vijenac-život!"

U času te strašne kušnje Krist ne štiti leđa svojima, a još manje pokušava otkloniti od njih kalež. Jedino što poduzima jest to da ih ohrabri i na vrijeme upozori na svu ozbiljnost trenutka, kako ih nevolje ne bi zatekle na spavanju i nepripremljene. Oni su ti koji se moraju suočiti s kušnjom i osobno iskusiti svakojake patnje koje će progon donijeti, čak i mučeništvo: "ostani vjeran do smrti". Problem kršćanske zajednice u Smirni potkraj I. st. jest prije svega činjenica da mora živjeti svoju svakidašnjicu u okruženju neprijateljski nastrojene židovske sinagoge i u srcu poganskoga idolatrijskog carstva koje se samopobožanstvenjuje.²³ Antikršćanska mržnja koja se godinama gomilala i podgrijavała u židovskim krugovima te proširila među poganima, prerasla je u progon kršćana. Pojedinci su zastrašivani i pozivani da ostave kršćanstvo, a oni najhrabriji odvlačeni pred državne vlasti, zatvarani i kažnjavani po vlastitom nahođenju, ostajući bez imovine i života.

U poruci kršćanima Smirne vidjelac, pošto je predočio lik Krista Boga i čovjeka, mučenika i pobjednika, onoga koji ima smrt u svojoj vlasti i drži tok povijesti u svojoj ruci, nagovješćuje da je njihova sudbina slična onoj Gospodinovoj, tj. sudbina patnje i muke, čak i

²² Radi se o ograničenom progonu odnosno kratkom razdoblju (usp. Dn 1,12.14). U istom smislu Post 24,55; Br 11,19. Postoje naravno i drugačija tumačenja značenja broja i izričaja "deset dana": M. Kiddle napućuje tjedan dana ili slično trajanje, *The Revelation of St. John*, London 1940, str. 28; R. Summers prepoznaje u toj vremenskoj naznaci krajnju i potpunu nevolju, *Worthy is the Lamb*, Nashvill 1951, str. 113; J. Moffat smatra da izričaj "deset dana" potječe od semitske grube podjele mjeseca u dekade, nav. dj., str. 354. U Mišninu traktatu *Pirke Aboth* (Izreke otaca) 5,1-5 govori se o raznim stvarima učinjenima u 10 dana s objašnjenjem da je s deset riječi stvoren svijet, da je deset koljena od Adama do Noe, te isto toliko od Noe do Abrahama, da je Abraham iskušavan s deset kušnja, da je učinjeno deset čuda Izraelcima u Egiptu i isto toliko na moru, da su Izraelci s deset kušnja iskušavali Jahvu u pustinji, da je učinjeno deset čuda u Hramu, te najzad da je deset stvari stvoreno u predvečerje subote, usp. E. Werber, *Talmud*, Rijeka 1982, str. 162ss.

²³ Ne radi se samo o frontalnom sukobu između carstva i kršćanstva, već o načelnoj suprotnosti između carskog poganskog kulta i kršćanskog poimanja Boga, odnosno o razgolićavanju prave čudi carstva. Pismo kršćanima u Smirni i poziv na vjernost do smrti Ivanov je proglas protiv carske religije, protiv službenog rimskog poganstva, protiv vjerskog štovanja cara. Vidjelac istodobno opominje one kršćane koji se zalažu za kompromis te inzistiraju na suživotu, uzajamnu potpomaganju, usmjeravanju djelatnosti u jednom pravcu, međusobnom približavanju i zagovaraju konvergenciju između političko-moralnih ideala vremena i kršćanske vjere. Za Ivana je nepojmljiv bilo kakav kompromis, jer je carstvo u službi Sotone, kao što to pokazuje idolatrija na kojoj se ono temelji i koja je preplavila carstvo. Carstvo kao takvo može biti samo proginitelj sve dok bude promicalo idolatriju.

smrti za neke od njih, ali istodobno i sudbina pobjede. Upriličujući se Kristu patnjom, oni će kao i on slavno trijumfirati. Poput Učitelja koji je, "da uđe u svoju slavu" (Lk 24,26), morao podnijeti nevolje i progonstva. Smirnjani moraju poći istim putem, pa će njihove patnje biti zapravo Kristove patnje. Oni trpe s njim, da s njim budu i proslavljeni (usp. Rim 8,17). Predviđajući moguće progone i mučeništva, Ivan pokazuje Smirnjanima Kristov put. I Krist je bio proganjen i patio, štoviše, bio je ubijen, ali je oživio i živi u vijeke vjekova, drži smrt u svojoj vlasti. Jačina i efikasnost poruke jest u njezinoj provenijenciji. Progonjenoj crkvi u Smirni pismo ne dolazi od bilo koga, već od apsolutnog Suverena koji vječno živi. Nema razloga za strah, čak ni smrt ne treba biti više strašilo. Kao što je Krist nadvladao smrt, oni se također mogu uhvatiti u koštac s mučeničkom smrću, znajući da će njihova ustrajnost i vjernost do smrti biti nagrađena vječnim životom. Smrt i grob, stoga, ne trebaju plašiti Kristove vjernike. Ne trebaju se bojati onih koji ih mogu pogubiti zbog njihove vjere u Krista, jer su njegova smrt i uskrsnuće garancija njihova trijumfa i vječnoga života.²⁴

3. ESHATOLOŠKA SREĆA POBJEDNIKA

Proričući ograničeno proganjenje u skoroj budućnosti vidjelac poručuje vjernicima Smirne i kršćanima svih vremena da oni moraju slijediti svoga Gospodina u siromaštvu, patnji, mucu i smrti. Ali, kako ih ne bi zahvatilo malodušje, on ih istodobno tješi, ohrabruje i ispunja pouzdanjem u Boga i onoga koji je gospodar života i smrti, Isusa Krista, te naglašava da im za uzvrat Gospodin jamči pobjedu i ulazak u bogatstvo vječnoga života što je pripravljeno pobjednicima. Onima koji su trpjeli nevolju i tjeskobu slavni Krist koji ravna ljudskom sudbinom i poviješću, preko svoga slugu Ivana, obećaje eshatološku sreću u dva maha: "Dat ću ti vijenac-život!" (r. 10) i "pobjedniku sigurno neće nauditi druga smrt" (r. 11). To je i najbolja utjeha i okrepa kršćanina u progonstvu, napose onima koje čeka mučenička smrt. Oni koji izgube život zbog čvrstog držanja Isusova imena, tj. mučenici, jesu blaženici: "Blaženi koji umiru u Gospodinu ovdje i sada" (14,13). Kako ne bi sustali u patnji i posustali pred carskom

²⁴ Pozivajući zaplašene kršćane Smirne da se ne boje, Ivan zapravo prenosi one iste riječi ohrabrenja s kojima je Krist njega ohrabrio u uvodnom viđenju: "Kad ga opazih, padoh mrtav k njegovim nogama, a on stavi na me svoju desnicu i reče mi: Nemoj se bojati!" (r. 17). Ivan je više nego jedanput čuo te familijarne riječi: "Nemoj se bojati!" s Isusovih usana dok je s njim išao uzduž i poprijeko Palestinom, npr.: kad su učenici, ugledavši Isusa gdje ide po vodi, preplašeni od straha počeli vikati, Isus im reče: "Odvajni budite! Ja sam, ne bojte se!" (Mt 14,27; Mk 6,49-51; Iv 6,20); ili prigodom Preobraženja kad su učenici, začuvši glas iz oblaka, pali ničice i silno se prestrašili, "Isus im se približi, dotače ih se i reče: Ustanite i nemojte se bojati" (Mt 17,7). Kao što je Bog preko svoga anđela ohrabrio Daniela (Dn 10,7-12.19), Zahariju (Lk 1,12s), Mariju (1,29s), pastire (2,9s), Pavla (Dj 27,23s), i apostole (Mt 14,27; 17,7; Mk 6,49ss; Iv 6,20), tako sada slavni Krist, preko svoga glasnogovornika, bodri i tješi svoje miljenike u Smirni da se ne boje progona i smrti.

religijom, kako im se ne bi ohladio prvotni žar i ljubav im opala, vidjelac ih dakle podsjeća da će nevjerni svijet izgubiti, da će "stanovnici zemlje" doživjeti neuspjeh, da će Bog imati posljednju riječ. Budući da je proslavljeni Krist apsolutni gospodar ljudske povijesti (Prvi i Posljednji), a njegova pobjeda potpuna (umrije i oživje), vjernici Smirne mogu biti spokojni jer je i njihova pobjeda sigurna; jer Krist ih ljubi i drži u svojoj desnici sudbinu njihove zajednice. To im poručuje, da u Gospodinu imaju mir: "U svijetu ćete imati patnju. Ali, ohrabrite se: ja sam pobijedio svijet!" (Iv 16,33).

3. 1. "Vijenac života" (*stéphanos tês zôês*)

Vijenac je slika preuzeta iz onodobnoga športskog života.²⁵ Osim pobjednika koji su dobivali vijenac pobjede,²⁶ upravitelji igara također su nosili vijenac na glavama, kao i neki zaslužni građani. Ali, uz ovo prvo i osnovno značenje kao nagrada, vijenac je oduvijek imao slikovito značenje kao nekakav znak zaštite ili spasa,²⁷ da bi u osvit novozavjetnog vremena²⁸ postao simbolom eshatološke nagrade vječnoga života. Stoga je vijenac u novozavjetnim tekstovima uglavnom slika pomoću koje pisci dočaravaju nagradu i slavu pobjednikâ koju će im Krist dodijeliti, jer su s njim dijelili pobjedu.²⁹ Naravno da nije riječ o ovozemaljskoj nagradi, već o eshatološkom odličju, jer se ne radi o vremenitoj pobjedi. Njihova pobjeda, gledano ovozemaljskim očima, zapravo je prividan poraz. "Vijenac života" vječna je nagrada u

²⁵ Ivanu je ta slika posve prisna, jer su se i u maloazijskim gradovima, po uzoru na druge grčke gradove, održavala športska natjecanja. Tako Pausanias, grčki pisac azijskog podrijetla iz II. st. pos. Kr., pišući o Smirni veli da je taj grad bio čuven i po organiziranju športskih natjecanja, *Perégêsis tês Heládos* VI, 14,3.

²⁶ Npr. u starogrčkim olimpijskim igrama pobjednicima se dodjeljivao vijenac pobjede, koji se smatrao najvećom srećom na zemlji, vjerojatno zato jer se od natjecatelja tražio odveć veliki napor da bi ga se domogao, kako to ističe Aristotel, *Nikomahova etika* 1,9.

²⁷ Prema Pliniju Starijem, rimskom piscu iz I. st. pos. Kr., car Tiberije bi za vrijeme nevremana stavljao na glavu lororov vijenac, jer se vjerovalo da on posjeduje moć da odvratiti gromove, *Naturalis Historia* 15,134s.

²⁸ U SZ vijenac je također ures glave i jedan od znamenja vlasti, a nosili su ga kraljevi i neki drugi dostojanstvenici, npr. veliki svećenici. Postojanje više termina u hebr. jeziku koji naznačuju taj ornament glave jest indicij postojanja različitih vrsta kruna. Najvažniji su: *nezer* (dijadem) što ga je nosio kako veliki svećenik (Izl 29,6; Lev 8,9) tako isto i kralj (2 Kr 1,12; 2 Ljet 23,11; Ps 89,40; 132,18; Izr 27,24), zatim *sīs* kojeg su također nosili i veliki svećenik (Izl 28, 36s; 39, 30s; Lev 8,9) i kralj (Iz 28,1.4), te *catarah* koji također naznačuje kraljevsku krunu (Iz 28,1ss; Ez 21,31; Zah 6,14; Est 8,15), odnosno vijenac što su ga zaručnik i zaručnica nosili na dan njihove svadbe (Pj 3,11; Ez 16,12; 23,42). Zanimljiv je tekst Mudr 4,2 gdje autor, govoreći o jalovosti kreposna čovjeka, koja je za njega bolja od bezbožna potomstva, veli da je spomen kreposti besmrtn, jer "okrunjena vječno slavlje slavi, jer je pobijedila u borbama bez ljage."

²⁹ Termin *stéphanos* dolazi 18 puta u NZ, od čega 14 puta naznačuje eshatološki Božji dar vjernicima. Ovdje se s gen. *zôês*, koji je po svojoj prilici epeksegetički genitiv, pa su prijevodi "vijenac života" ili "vijenac koji je život" veoma dobri, usp. M. Zerwick, *Analysis philologica Novi Testamenti graeci*, Romae³1966, str. 571.

vječnom životu, živi vijenac koji nikada ne vene ni propada. Tako Pavao uspoređuje kršćane s natjecateljima, prvi dobivaju neraspadljivi, a potonji raspadljivi vijenac (1 Kor 9,25), sebe s trkačem koji "trči prema cilju da postigne nagradu - nebesko stanje u koje nas je Bog pozvao po Isusu Kristu" (Fil 3,14). Vijenac je u pavlovskim spisima dakle nagrada, sportsko odličje za pobjedu (usp. 2 Tim 2,5).³⁰ Napose je važan tekst (2 Tim 4,7s) gdje Pavao govori o "vijencu pravednosti" koji mu je pripravljen i koji će mu "u onaj Dan dati Gospodin, pravedni sudac", jer je "plemenitu borbu izvojevao, trku dovršio, vjeru sačuvao", i "svima koji budu željeli njegov dolazak". Spomenimo još dva teksta: Jk 1,12 govori o vijencu života kojeg je Bog obećao i kojeg će dati čovjeku koji odolijeva kušnji, te 1 Pt 5,4 gdje se također govori o vijencu kao daru Gospodinovu kojeg će "vrhovni pastir" predati uzornim pastirima. Prema tome možemo zaključiti da je *stéphanos tês zôês* u našem tekstu naznaka nebeskog odličja za pobjedu, vijenac-nagrada kršćana koji će Gospodin dati onima koji ga ljube, priznaju, vjeruju u njega, iščekuju njegov dolazak i ostaju mu vjerni sve do smrti.³¹ Sadržaj tog vijenca-nagrade jest život. Vijenac je život koji nikakva smrt ne može ugasiti u onome koji je s njim okrunjen: "Pobjedniku sigurno neće nauditi druga smrt" (r. 11), odnosno eshatološko odličje Božjih miljenika koji su ostali vjerni, a vjernost su sačuvali odolijevajući kušnji i trpeći. Budući da je njihova pobjeda slavna, vijenac - njihov trofej, prema židovskom poimanju, je sjaj slave oko njihove glave,³² tj. *stéphanos dóxês*.

³⁰ U postbiblijskom židovstvu nalazimo također tekstove koji govore o vijencu pobjede. Josip Flavije spominje ovozemaljsko odličje (*Ant.* 14,299; *Bell.* 7,14). Međutim, židovski apokrifni spis 4 Mak 17,15 (I. st. pos. Kr.) govori o vijencu u figurativnom smislu, tj. o vijencu što ga je Bog dodijelio makabejskim mučenicima. Najstariji podatak o nagrađivanju pravednika vijencem slave u židovskim spisima nalazimo u *Oporuci dvanaestorice patrijarha* (II. st. pr. Kr.), *Op. Benj.* 4,1. Također apokaliptičko djelo *Izajino uznesenje* govori o vijencu slave pravednika u nebu: 7,22; 8,26; 9,10ss.24ss; 11,40. Slična shvaćanja susrećemo u kumranskoj zajednici, npr. u 1 QS 4,7s se veli da će sinovi istine posjedovati mnogo mira u drugom životu, radost do vijeka u vječnom životu i vijenac slave u svjetlosti vječnoj. Rabinski spisi znaju za vijenac slave koji Bog dodjeljuje pravednicima i koje oni nose na glavi u nebu, npr.: *Berakot* b. 17a; *Šabat* b. 104a. O vijencu slave govore i neki ranokršćanski pisci, npr. Polikarp, *Fil* 1,1, zatim Mart. Polyc, 17,1 i dr.

³¹ Budući da je iz konteksta pisma jasno da se radi o kršćanima koji poput Krista podnose mučeničku smrt i skupa s njime pobjeđuju, što znači da je nedvojbeno riječ o vijencu nagradi koji ih očekuje u nebu, neuvjerljiva su mišljenja nekih egzegeta prema kojima izričaj "vijenac života" cilja na mjesne značajke (zgrade Smirne smještene na brdu Pagosu u obliku krune), npr. F. F. Bruce, *The Revelation to John*, u *A New Testament Commentary*, ed. G. C. D. Howley, London 1969, str. 638; Ford, nav. dj., str. 395s.

³² E. Lohse smatra da autor ne aludira na vijenac sličan onima što su se dodjeljivali pobjednicima sportskih nadmetanja, već je riječ o nebeskom daru. Međutim, on drži da riječi obećanja odražavaju u izmijenjenu i ublaženu obliku staro shvaćanje prema kojemu su bogovi sunca imali aureole. Na svršetku svijeta blaženici će biti urešeni tim aureolama (3,11; 4,4.10; 12,1; 14,14), *L'Apocalisse di Giovanni*, Brescia 1974, str. 54s. G. R. Beasley-Murray, nav. dj., str. 83 također ne isključuje mogućnost da je podloga tekstu poimanje staroga svijeta o božanstvima sa sjajnim vijencem oko glave kao znakom slave te nadodaje da, u slučaju da je to u pitanju,

3.2. "Druga smrt"

Zajednica u Smirni proživljava tešku situaciju. Neki njezini članovi završit će u tamnici, nekima pak prijeti smrt. Radi se naravno o fizičkoj smrti kojoj su svi podložni i koja je univerzalna. Ta prva smrt čeka svakoga. Ona je u određenom smislu i u nadležnosti ljudi, jer je mogu prouzročiti namjerno ili nenamjerno. Kršćani se međutim ne trebaju bojati te prve smrti koja se sastoji u tjelesnom pogubljenju, jer ih čeka eshatološka nagrada, tj. vječni život kojemu "druga smrt"³³ ne može nauditi. Prvoj ili fizičkoj smrti autor, dakle, suprotstavlja drugu smrt, tj. konačnu, eshatološku, vječnu smrt koja se sastoji u potpunom porazu i propasti.³⁴ Pošto je izrekao nagradu na pozitivan način "dat ću ti vijenac-život" (r. 10), Krist ponovo jamči uspjeh i nagradu, ovaj put je formulira u negativnom obliku: "pobjedniku sigurno neće nauditi druga smrt" (r. 11)³⁵. Govoreći o drugoj smrti autor nam međutim ne kaže ništa što je to druga smrt, iako je ona za njega, sudeći po upotrebi dvostrukog člana *en tū thanātu tū deutēru*, neosporna zbilja, veoma određen realitet, stvarnost jasna kao vedro nebo. Predpostaviti je da su kršćani te maloazijske Crkve bili upoznati s tim teološkim izričajem. Autor je mislio i na nas koji nismo prisni s tim pojmom te odlučio protumačiti ga, ali tek pošto pročitamo čitavu knjigu. Pri samom svršetku knjige preuzima "zaboravljenu" formulu "druga smrt" (20,6), a onda je odmah potom tumači (20,14 i 21,8).³⁶ U 20,14 pisac izričito kaže: "ognjeno jezero,³⁷

naš tekst može značiti: "Ostani vjeran do smrti, i okrunit ću te slavom u budućem životu."

- ³³ Osim Otk 2,11; 20,6.14; 21,8, izričaj "druga smrt" ne dolazi nigdje više u Bibliji. Pojam je prislan Židovima, iako ga susrećemo relativno kasno u židovskoj izvanbiblijskoj literaturi. Kako je riječ o tipično rabinskom izrazu za smrt bezbožnika u budućem životu, javlja se osobito u targumskim i midraškim spisima. Targ. na Jr 51,29: "Umrijet će drugom smrću i neće živjeti u budućem svijetu, govori Gospodin." Targ. na Pnz 33, 6: "Nek živi Ruben, i nek ne umre drugom smrću" (onkelos), "Nek živi Ruben vječno, i nek ne umre smrću kojom umiru bezbožnici u budućem svijetu" (Pseudojonatanov ili Jeruz. I), "Nek živi Ruben na ovom svijetu, i nek ne umre smrću kojom umiru bezbožnici u budućem svijetu" (Fragmentarni ili Jeruz. II). Usp. još Targ. na Iz 22,14; 65,6.15; Targ. Jeruz. I na Br 31,50. O tome M. McNamara, *The New Testament and the Palestinian Targum to the Pentateuch*, Roma 1966, str. 117-125; H. L. Strack - P. Billerbeck, *Komentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch*, III, München 1979, str. 830s.
- ³⁴ Tako Laktacije, *Divin. inst.*, 2,12,9: prva smrt je fizička smrt, tj. odvajanje duše od tijela; druga je vječna kazna, konačna osuda prokletih (zlih) duša. O drugoj smrti Usp. A. Gangemi, *La morte seconda (Ap 2,11)*, u *Rivista Biblica* 24 (1976), 3-11.
- ³⁵ Ističe se emfatička negacija u *mé* (usp. 3,5.12; 7,16; 9,6; 18,7.14.21.22.23; 21,25.27) koja osnažuje izraz, garantira obećanje. S konjunkt. aor. (ovdje s konj. pasivnog aor.) ili s indik. futurum čini "najodređeniji oblik odričnog iskazivanja budućega", F. Blass - A. Debrunner - F. Rehkopf, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen ¹⁵1979, str. 294s. U Otkrivenju, izuzev teksta 18,14 koji vjerojatno nije od izvornog pisca, u *mé* uvijek dolazi s konj. aor. U Evandeljima izraz je često stavljen u Isusova usta, npr. Mt 5,18.20.26; 10,13.42; 15,15, itd.

to je druga smrt.“ U njega su bačeni Zvijer i lažni Prorok (19,20), zavodnik ili đavao, odnosno Zmaj (20,10), Smrt i podzemni svijet (20,14) i “tko se god ne nađe upisan u knjizi života“ (20,15). Svi oni dijele istu sudbinu nakon velikoga ili posljednjeg suda o kojemu je riječ u 20,11-15, a o čemu imamo pouzdane indicije: veliko bijelo prijestolje i sudac koji na njemu sjedi (r. 11), zatim u r. 12 imamo mrtvace pred prijestoljem i otvorene knjige te knjige života.

Tekst 21,5-8 je veoma sličan našem ulomku 2,7-11. Poslije naredbe “piši“, slavni Krist se ponovo predstavlja i obećaje pobjedniku eshatološku nagradu, istodobno najavljujući sudbinu bezbožnika “u jezeru koje gori ognjem i sumporom. To je druga smrt!“ (r. 8).

Iz spomenutih izvanbiblijskih i biblijskih tekstova rezultira da je druga smrt prije svega prava suprotnost eshatološke nagrade, odnosno drugoga ili vječnoga života. Njezina je stvarnost izrečena na dva načina kao i stvarnost drugoga budućeg života. Prvo, druga smrt isključuje iz uskrsnuća na život bezbožnike i one koji su pokopani izvan zemlje Izraela, jer je uskrsnuće mrtvih, prema židovskom shvaćanju moguće i ograničeno samo na Palestinu.³⁶ To znači da se druga smrt sastoji u ostajanju u grobu, kao što drugi život pretpostavlja napuštanje grobova. Ne umrijeti drugom smrću znači uskrsnuti na novi život i obratno. Druga smrt uključuje još jedan aspekt koji je također naglašen u navedenim tekstovima, posebno u Otkrivenju. Riječ je o osudi i predanju u vječne muke. Smrt bezbožnikâ u budućem svijetu uključuje njihovo odbacivanje i vječno prokletstvo, potpuni poraz i propast.

³⁶ Jedna od značajki ove knjige su anticipacije izrazâ i događajâ koje autor najavi ili spomene, odmah zatim ispusti ili “zaboravi“, a onda ih poslije u tijeku knjige ili na samom kraju preuzima, tumači ili obraduje. E. B. Allo zove to “la loi de l'emboitement“, nav. dj., str. LXXXVIIss.

³⁷ Treba ga razlikovati od običnijeg izričaja za pakao, *Gehenna*, iako se oba termina odnose na istu stvarnost. *Géena* je grč. riječ (aram. *Ge-hinnam*, hebr. *Ge-hinnom*) za dolinu Hinom, jugozap. od Jeruzalema neposredno izvan zidina (usp. 2 Kr 16,3; 21,6; Jr 7,32s). Ognjeno jezero, međutim, doziva nam u pamet vode bezdana, iskonski ocean, koji je znamen protivničkih snaga. U tom sotonskom bezdanu stanuju sile nereda, posebice Zmaj, čelnik sotonskih sila. Ono ne naznačuje ugašenje ili uništenje egzistencije u društvu Zloga, nasuprot životu u društvu Boga. To je trpeći život, egzistencija mukâ, život izvan zidina nebeskog Jeruzalema (Otk 21,27), nasuprot životu pravednika unutar zidina grada (21,24ss). Ova druga smrt je selektivne naravi, rezervirana samo za bezbožnike. U Mt 25,41 Isus veli da je oganj vječni pripravljen đavlu i anđelima njegovim. Ognjeno jezero ili druga smrt je dakle odredište onih čije vremenito uskrsnuće znači ponovni povratak u smrt i kaznu, konačni i potpuni poraz neprijateljâ Boga i njegovih vjernika. Lijepo veli H. Alford: “Kao što poslije života smrti više neće biti (21,4), tako poslije smrti života neće biti“, *Apocalypse of John*, u *The Greek Testament*, IV, Chicago 1958, str. 735s.

³⁸ Prema palestinskom Talmudu, K^ethubboth 12,35^b,21, tko u Babilonu umre i tamo se pokopa doživljava dvije smrti, smrt u času smrti i ostajanje u grobu. Naprotiv onaj koji umre u Babilonu a pokopa se u Palestini, doživljava samo jednu smrt, onu u smrtnome času, ali ne ostaje u grobu, jer mrtvi zemlje Izraela uskrsavaju u danima Mesije. Napose je tekst Pnz 33,6 kao što smo vidjeli u bilj. 33, bio važan za židovske teologe i važio kao *locus teologicus* u rabinskim diskusijama o dokazivanju uskrsnuća mrtvih.

Kako vječna sudbina vjernika nije u nadležnosti ljudi, nego jedino u vlasti Boga, oni se ne trebaju bojati. Poslije prve ili fizičke smrti slijedi sud nad svijetom, definitivna osuda i kazna Božjih neprijatelja, koji će biti bačeni u ognjeno i sumporno jezero. Njima je rezervirana Gehena, mjesto paklene odmazde i propasti, konačne smrti i vječne muke. Ta će ih druga smrt isključiti iz uskrsnuća na život u nebeskom Jeruzalemu, što znači lišiti vode života, stabla života, knjige života. Kršćani koji su naoko gubitnici i poraženi, bit će istinski pobjednici. Njihova žalost pretvorit će se u vječno klicanje, njihov prividni poraz u vječni trijumf, jer oni od samoga početka posjeduju klicu vječnoga života. Oni već sada na zemlji žive život koji je jači od fizičke smrti, jer vjeruju u Isusa koji je uskrsnuće i život: "Tko vjeruje u mene, ako i umre, živjet će. Tko god živi i vjeruje u me, sigurno neće nigda umrijeti." (Iv 11,25s). Smirnjani koji sada "idu plačući noseći sjeme sjetveno, vraćat će se s pjesmom noseći snoplje svoje" (Ps 126,6). Duše pogubljenih zbog Isusova svjedočanstva i Riječi Božje, i oni koji se nisu poklonili Zvijeri, oni će oživjeti i kraljevati s Kristom (Otk 20,4).

Snaga i uspješnost poruke progonjenoj Crkvi u Smirni leži u upadljivom kontrastu između mučeničke smrti, koja je vjernicima sasvim blizu i kojoj oni moraju gledati u oči, jer ih nitko neće oteći toj prvoj smrti, koja je "put sviju smrtnika" (1 Kr 2,2), i nije u čovjekovoj vlasti da spasi sebe od smrti, te druge smrti, čije vječne strahote i grozne pandže Šeola neće moći naškoditi kršćanima pobjednicima. To je zato jer se Krist, Prvi i Posljednji, uhvatio u koštac sa starim neprijateljem ljudskog roda i pobijedio ga. Mučenička ili prva smrt, koju će zadati ljudi, neznatna je ako se uspoređi s onom drugom koju će dodijeliti Bog. Druga smrt, upravo zato jer je u vlasti Boga, ne može nauditi pobjedniku. Nemoguće je i nepojmljivo da pobjednik, kojemu je namijenjen "vijenac-život" ne primi tu svoju nagradu, da mu ona umakne, te postane žrtvom druge smrti. Učenike čeka uskrsnuće na život budućega vijeka u nebu u kojem Bog stanuje, jer je nebo otvoreno onima koji umiru u Gospodinu, dok će mučitelji biti predani na milost drugoj smrti te bačeni u ognjenu i sumpornu močvaru gdje stanuje Sotona i njegovi poklonici. Prva smrt odvaja privremeno dušu od tijela, druga smrt vječno odvaja zlikovca od Boga. Da bi izrazio eshatološke stvarnosti, nagradu i kaznu, Ivan se poslužio onodobnom židovskom teološkom terminologijom: "vijenac života", "druga smrt". Kao što je Isus upotrebljavao prispodobe da bi razjasnio svoje naučavanje o tajni Kraljevstva, isto tako vidjelac Ivan upotrebljava slike da bi izrazio vječnu sreću pravednikâ, odnosno konačnu propast bezumnih bezbožnikâ. "Druga smrt" je isto tako stvarnost kao što je stvaran "vijenac života".

4. RANJENOJ CRKVI U HRVATSKIM ZEMLJAMA: NEMOJ SE BOJATI

Prljavi rat kojeg vode prljavi ljudi u službi istih takvih "nečistih" ili zlih duhova, potkraj XX. st. donio je hrvatskim krajevima pustošenja koja oko ne može sagledati, hrvatskim gradovima i selima neviđena razaranja obiteljskih domova, civilnih objekata te kulturnih i vjerskih svetinja, a hrvatskom puku, osim golemih ljudskih žrtava, stradanja svih vrsta, veliko siromaštvo i neizmjernu patnju.³⁹ Strašna drama hrvatskog naroda otešćana je velikom sramotom. Naime, egzistencija Hrvata ugrožena je od onih koji su sebe do jučer "s ponosom" nazivali "braća" Hrvata od istog slavenskog debbla.⁴⁰ U trenutku kad su okovi bratskog zagrljaja počeli popuštati i pućati, ta "braća" postali su preko noć njihovi najveći neprijatelji.

Isto tako i nevolja, poniženje i teška kušnja kojoj je podvrgnuto Kristovo Tijelo, Crkva, u hrvatskim zemljama otešćana je velikom sablazni. Naime, Katolićka crkva klevetana je, napadnuta i progonjena od onih koji sebe postojano nazivaju pravoslavnim kršćanima. Korijene te bratske i kršćanske mržnje treba tražiti prije svega u SPC, u njezinoj isključivosti i uskom nacionalnom poslanju. Katolićka crkva u hrvatskim zemljama nije mjesna niti nacionalna Crkva, već je svojom širinom i univerzalnošću, ustrajnom borbom protiv Zloga u služenju Bogu postala ognjište ljubavi, mjesto izmirenja kršćana i nekršćana, u kojoj svaki ćovjek može naći utočište i svjetlost, oprostenje i milost. Bila je i ostala utkana stanica jedne jedine Kristove crkve te kao takva promiće univerzalno nadnacionalno poslanje, apostolsku vjernost i jedinstvo srdaca okupljenih oko stola Tijela Kristova u zajedništvu s Petrovim nasljednikom. SPC je Crkva jednog naroda te robuje interesima ovozemaljske srpske države, koje onda srpska država osvajaćkim ratovima nastoji oživotvoriti. U pravoslavnim krugovima je zapravo militantno srpstvo desetljećima pothranjivalo antkatolićku i antihrvatsku atmosferu, koje Hrvatima nije moglo oprostiti njihovu privrženost Rimu, njihovu nacionalnu svijest, napose njihovo otrežnjenje posljednjih godina. Pravoslavna crkva, u stvari, vratila je Srbe pod vlast sjenâ. Zahvaljujući njoj, srpstvo je postalo ne samo mitom, nego i pravom pravcatom religijom, dok je kršćanstvo potisnuto u drugi plan. Za srpske interese žrtvovane su kršćanske vrednote.

³⁹ Ovih dana trebao bi se pojaviti jedan naš ćlanak pod naslovom: "Surovo razaranja hrvatskih zemalja u svjetlu eshatološkog procesa uništenja Zemlje", u kojem smo nastojali protumaćiti znaćenje tih nemilih događaja u svjetlu nadvremenskog razmišljanja autora knjige Otkrivenja o misteriju grijeha i zla koji nadilazi naš svijet i naša shvaćanja.

⁴⁰ Brojne poslušne ropske duše morale su se dobrovoljno bratimiti i oduševljavati bratijom. Drugi su interesno-spontano ispovijedali bratstvo i jedinstvo, npr. kukavni crveni heroji boljševićko-probitandzijskih vrlina. Ćak su i "prevaspitani" vrapci u dojučerašnjoj nakaza-državi po "partizanskim nacionalnim parkovima" opetovano do skonćanja izvikivali bratstvo i jedinstvo.

Pošto su pobrkali vjersku stvar sa zemaljskim nacionalnim probicima, Srbi su započeli osvajački rat. Iza političke borbe i prljavog rata srpskih prvaka i generala stoji sotonska sila. Đavao je dao oduška svojoj srdžbi.

4. 1. Budi vjerna do smrti. Ovo je tvoje stoljeće, ovo je tvoj Veliki petak, ovo je tvoj Uskrs

Crkva u hrvatskom narodu pozvana je da ide putem strpljivosti, siromaštva i progonstva, da svjedoči i naviješta istinu, da i dalje bude ognjište ljubavi, mjesto praštanja i izmirenja, da promiče nadnacionalno univerzalno poslanje. Ali isto tako i da bude veoma budna, kako ne bi olako nasjela na podvale onih koji inzistiraju na konvergenciji državnih i crkvenih vidika, na podudarnosti političkih i moralnih ideala vremena i kršćanske vjere. Treba se čuvati i onih koji ovaj prljavi rat namjerno minimaliziraju kao obične događaje u nevrijeme i nazivaju neugodnim pogreškama samo zlih srpskih političkih prvaka i generala.

Hrvatska je žrtva bezrazložne mržnje. Zavist-mržnja-laž-ubojstvo stalno se ponavljaju u ovome nametnutom ratu. Hrvati će osuditi zločine i mrziti zlo, a nipošto i nikada Srbe. Prema Srbima u njihovu srcu neće biti mržnje, jer tko "mrzi svoga brata, u tami je sveudilj" (1 Iv 2, 9.11), odnosno "ubojica je" (3,15). Naprotiv, kao sljedbenici Kristovi, Hrvati kršćani će slijediti put opraštanja, pa makar i "sedamdeset i sedam puta" (Mt 18,22), jer im to Krist nalaže: "Ljubite svoje neprijatelje i molite za one koji vas progone" (5,44), "činite dobro onima koji vas mrze!" (Lk 6,27).

Ranjenoj Crkvi, koja svoju vjernost Kristu, njegovu namjesniku i svome narodu plaća visokom cijenom, ne možemo kazati koliko dugo će još trajati njena kušnja, jer živi u krajevima gdje neprijatelj i dalje nemilosrdno napada, pali, ubija i masakrira. Drščući danju i noću za tebe možemo ti poručiti samo jedno: budi vjerna do smrti i ne ostavljaj nikad svoju prvu ljubav, Krista. Ovdje na Zapadu nema ništa novo. Časni pojedinci danju se plaše za tebe. No noću, kao i obično, svi bez izuzetka zatvaraju vrata i spavaju mirno. I upravo taj mirni san "poštenjaka" povećava tvoju patnju, produžuje tvoju agoniju. Pa ipak budi ponosna, jer ti si danas svjedok svih obespravljenih na ovoj zemlji, tolikih nepravda i siromaštva. Ti si danas najbliža većinskom pučanstvu Zemlje koje pati zbog neimaštine. Ti si krik sirotinje. Međutim, u tvom poniženju Bog je nazočan. A jer je Bog nazočan u patnji, ta patnja nije bez smisla. Bog već sada trga tamu koja se nadvila i obavila hrvatske zemlje. Bog će njihovu radost umnožiti i uvećati veselje. Zbog toga osjećamo da je ovo tvoja pregorka muka, kalvarija i razapinjanje, ali da je ovo i tvoj Uskrs.

THE "TEN-DAYS" ORDEAL OF THE CHURCH IN SMYRNA (REV 2,8-11)
Warning and support to the Church in Croatia

Summary

This paper concerns itself largely with church's difficulties at Smyrna which lives in humility and suffers persecution. The hostility arises from Jews and the pagan state. The conflict is not an accident. The powers of evil always rise up against Christians, because they are evil, and Christians live united to Christ in a state of victory, which has yet to be completed. The woes and sufferings of the Church are to continue until Christ comes again. But no matter what happens, the Risen Christ, the Lord of this world's history is with them. The Christians in Smyrna needed encouragement. The Seer exhorts them to exercise a stronger faith and hope in the sovereign Lord of history. As Christ has gone through suffering to victory over the powers of evil, so must the Christians. The Church at Smyrna represents the Church at any time in history comforted with ungodliness.

In the second part of the article the author tries to place the difficulties of the church in Croatia and in Bosnia and Herzegovina in the context of the church at Smyrna. The Serbian orthodox church sacrificed christian values for benefit of the narrow interests of conquering national policy.

So the conflict is not accidental. The Catholic are undergoing tributation from the orthodox Serbs and the Serbian secular state and are in great need. The poverty increased their helplessness. The author's intention is to call them to courage and faith, to tell the faithful ones not to fear: nothing unbearable can happen to them, if they are never separated from Christ, knowing that faithfulness is rewarded with eternal life.